

Др Душан Иванић

НАУЧНИ МЕТОД И НАУЧНИ МОРАЛ (БОГДАН ПОПОВИЋ)

Аутор издваја ставове Богдана Поповића о научном методу, методологији у писању историје књижевности (компаративне, опште, националне) и о чиниоцима ваљаног научног рада и научног морала (предговор српском преводу *Прегледа историје европске књижевности* Пола Ван Тигема; критика двију књига Винка Витезице, *Прелед свейске књижевности* и *Поеџика*).

Кључне ријечи: Богдан Поповић, методологија, књижевна историја, критика, научни морал.

О Богдану Поповићу се, у вези са историјом књижевности и њеним методама није скоро нимало говорило.¹ Међутим, састављач *Анџолоџије новије српске лирике* (1911) морао је проћи кроз токове историје овог пјесничког рода, распоређујући пјесме по степену развоја, типовима и природи њиховог естетског квалитета. Његове напомене о појединим врстама лирике у историјском поретку говоре о томе јасно (нпр. позиција родољубиве лирике у „омладинско доба“ и у доба модерне). На истом мјесту ће тврдити да се „описна природа песништва, пажљивост, и савршенство технике“ јављају „на крају развића песничких периода“, те су „после Радичевића, Јакшића и Змаја дошли (...) Војислав Илић, Дучић и Ракић“, као што ће последије њих доћи – ’*неоварварсџво*’, као доказ да је „непрекидност и правилност развоја“ општа појава.² Та телеолошка визија, било обмана или заблуда, неизбежна је у видокругу савременог (оновременог) стања поезије (и сваке друге књижевне врсте), а оно ће се с новим генерацијама проми-

¹ Чак и релативно обимни избори његових радова не обухватају такве текстове какав је, нпр. *Увод у српско издање Ван Тигемовог Прегледа историје европске књижевности* *ог ренесанса до дана* (с франц. др Милан Марковић, Бгд., 1932, III–XV).

² СД, 2, 247.

јенити, кад ни описност ни савршенство технике неће бити изнад других категорија пјесничког стила и поступка. Такође је природу развоја и вредности извјесних жанрова (нпр. приповијетке) тумачио доминацијом прихваћених (или одбачених) образаца и типом књижевне културе самих аутора (нпр. поређење Л. Лазаревића и Ј. Веселиновића, СД, 2: 91–92).

Овдје ћемо се из тих методолошко-моралних аспеката научног рада задржати на полемичко-критичком, обимном и крајње оштром приказу двију књига Винка Витезице (*Прејлед свейске књижевности* и *Поетика*, обе 1928. године)³. Осим тога је у њему уз појмове „прагматична“ или „генетичка“ историја књижевности, уписао широк спектар подручја која се у радовима ове врсте очекују. Таква би се виђења методологије историје књижевности могла узети као њена парадигма, сажетак полазних питања за свакога ко улази у књижевноисторијске студије/прегледе, односно у поимање и писање историје националне књижевности или историје њених периода. Тај одломак се наводи у цјелини, с примишљу да би се уза њ као мото могла ставити реченица: „година дана анализа за један сат синтезе“, Поповић, СД, 1: 435, што ће рећи и у *Предговору Ойцџијој исџијорији ликовних умейности*, Аполо: „Наука мора правити анализе пре но уоште прије синтези“, Поповић, СД, 3: 209).

У његовом (В. Витезице) *Прејледу* нема ништа од онога што читалац очекује од дела те врсте, наиме: историјски преглед грађе која чини светску књижевност, и ништа од прагматичне или генетичке историје. У *Прејледу* једва можете наћи, или нећете уопште наћи, изложено постање и развој књижевних родова, напредовање умјетничке обраде, умножавање и разграновање песничких мотива, филиацију школа и стилова, најзнатније унакрсне утицаје појединих доба, народа и писаца, непосредни утицај политичких и друштвених догађаја на књижевност, утицај извесних спољних установа и обичаја на књижевне родове (на пример материалног облика и уређења позоришта и позорнице на структуру и развој драме) – утицај личних животних прилика на поједине писце, тумачење њихова рада њиховом личном психологијом, опште правилности које се запајају у току књижевно-историјског развитка.⁴

Овом синопсису/каталогу ни данас се не би могло много додати: то је јасан поглед на подручја књижевне историографије у њеним модернијим захтјевима.⁵ Предност је дата књижевним категоријама, рачунајући истовремено на неспорну везу и утицај између књижевних и друштвених институција и на извјесне „правилности“ књижевноисторијског развитка (жанр,

³ ПКЛИФ, 1928, 8: 1–2, 313–343

⁴ Исто, стр. 320.

⁵ Упоредити ставове Р. Велека, *Књижевна теорија, критика и историја*, гдје указује на разлику „између схватања књижевности као истовременог поретка и схватања књижевности као низа дела која, сврстана хронолошки, представљају целинске делове историјског процеса“ (*Критички појмови*, прев. А. И. Спасић и С. Ђорђевић, Београд, 1966, стр. 7),

обрада, стил/покрет, контекст, институције, законитост, индивидуална психологија аутора). Овако постављене схеме историје књижевности као дисциплине било је у систематизованим излагањима током првих деценија 20. вијека тек код руских формалиста и њихових њемачких и француских подстицаја.⁶ Нажалост, наш аутор је остао на неколике готово узгредне реченице у критичком чланку о сасвим другим стварима.

Непосредније ћемо издвојити неке од Поповићевих ставова, јер се чине актуелнији у наше вријеме неумјереног умножавања „ненаучних научних радова“ и јавног неморала у стицању научних титула (плагијати, компилације). Поповић је, наиме, готово афористички изложио захтјеве ваљаном научном раду:

- научни радник треба да „ради ’из прве руке“ (СД, 1: 403), супротно томе је да су „чињенице, оцене, мисли, позајмљене [...] или преписане“ (404); такође подаци о преузимању туђих идеја преводом (плагијат⁷);
- „треба пристојно да зна своју науку и предмет о коме је узео да пише“ (СД, 1: 410);
- да посједује „знање у ширем смислу речи“ и „појединачно знање [...] предмета“ (412);
- да једно доба од другог и поједине појаве нису „математички одређене количине“, већ „непрекидни, измешани и разноврсно преплетени историјски догађаји“ (СД, 414–415);
- „Он (Витезица) је афирмативан где наука двоуми“ (415);
- „добар суд [...] правилно умовање мора бити у научном раду који хоће такав да се сматра“ (419).

Методолошки је вриједно излагање које се односи на *Синхронистичке таблице* Витезичиног *Прејлега*, гдје ја дата *историја* књижевности (што је крајње страно таквим таблицама).

Тако досад нико није радио; јер је тако немогуће написати историју књижевности. Синхронистички прегледи измишљени су зато да ублаже једну велику тешкоћу историјског излагања. Историјско ткиво догађаја састављено је из више или много паралелних „жица“, које се разноструко разгранавaju и уплићу, тако да је и највештијем историчару који пут немогуће да читаоцу јасно представи ток историје, да му наиме упоредно и једновремено представи оно што се у историји догађа упоредо и једновремено. Историчар у свом излагању увек има прво да сврши са једном „жицом“ или „линијом“ догађаја, пре него што пређе на другу, која је, међутим, са првом била савремена. Причање историчара је увек унилинеарно, а ток догађаја је билинеаран, трилинеаран, мултилинеаран.

⁶ Упоредити инструктивне анализе Лубомира Долежеља о поетикама Запада, посебно о везама између њемачке и руске поетике (DOLEŽEL 1991: 161 и даље).

⁷ „Плагијати могу бити разни – прави, привидни, очити, скривени, тежи, лакши, и најлакши“ (стр. 433).

Ту имају да дођу синхронистички прегледи, који ће дати читаоцу једновремену, синоптичку слику паралелних догађаја са којима се читалац познао у тексту историчаревом.

Има и других методолошки важних примједби. Нпр. да је за писца, за „правац његова развоја“, важна година рођења, а не година смрти. Додаће, како је важна акрибичност, навика „савесности, брижљивости, и прецизности“ (СД, 424), а последице примједби о стилу и језику Витезичиних књига, слиједи захтјев „чисто моралне природе“ – „искреност, научничко поштење“, (стр. 431). Разлоге писању тако ненаучних књига Поповић је нашао и у томе што је „данашње време такво“ (свакако и одјек Поповићевог сукоба са авангардним струјама), „Тражи се ’динамика’.

Обазривост, скрупуле, методична наука, па чак и опсежан и правилан поглед на живот и његове вредности, сматрају се као ’нединамични’. [...] Све раније се проглашава ’застарелим’, а заборавља се да је у науци застарело само оно што је погрешно; да застарелога има само у области моде [...]; да оно што је тачно не може застарети никад, да је оно ново и данас и да ће бити ново и сутра и у будућности“ (стр. 434).

Поповић је касније, у предговору Ван Тигемовом *Прејегу историје европске књижевности* (1932), исплео праву мрежу алтернација за писање историје књижевности (посебно наглашава узроке који условљавају почетке и промјене књижевних покрета, а хронологија је неопходна подлога сваког историјског излагања), али тим питањима није посветио посебну студију. С позитивистичким повјерењем у законитост свега постојећег, рачунао је на извјесне поновљиве аспекте књижевне еволуције у оквирима епоха и праваца (или метода) и у оквирима појединих жанрова, на правилност кретања књижевних поступака и праваца. Као да се дозива са много млађим Виктором Жирмунским (студијом из 1960)⁸, уводи типолошке константе у описе литерарних токова: тврди да се један тип поступака смјењује другим типом поступака у свим књижевностима, па и у српској (дакле, независно од средине и времена).

Поповић је често умио употребити слику и одговарајући поредак и без великих ријечи дочарати кретање, еволутивност књижевних појава. Такав је срећан случај са описом реализма у европском књижевном простору, примјенљив у основи и на српску књижевност: „Романописац се од фотографа учини анатомом, а од анатома физиологом и психологом, па патологом.“⁹ Сажет у називе занимања као пластичне и прегнантне метафоре метода, тематско-мотивских и стилских аспеката појединих фаза реализма, овај став је непосредно повезан са историјском поетиком облика, потврђујући да су таква уопштавања, и кад се не тичу непосредно српске књижевности, при-

⁸ Проблем сравнительно-исторического изучения литератур//Сравнительное литературоведение, Ленинград, 1979, 66–83

⁹ СД, 2, стр. 12.

мјенљива на њу у пуном степену, што ће се поновити нарочито у великој и до данас неокончаној расправи о односу између вриједности садржине и вриједности обраде (облика)¹⁰. Поповић из те распре излази с помирљивом констатацијом да су предмет и обрада подједнако важни и да једно без другога неће никад бити „лепо уметничко дело“, али ипак закључује да је обрада много важнија од предмета или теме, јер је у обради главна особина умјетника. Кад се имају у виду његове анализе или издвајање појединих дјела и аутора, јасно је да овај став стоји у основи свега што је рекао о српској књижевности. Било би занимљиво, међутим, размотрити како би се српска књижевност као цјелина описала према Поповићевим методолошким назнакама о историји (историографији) националне књижевности. То подсјећа да се велике замисли у нашим пословима тешко остварују и да лако остају под пухором заборава.

Што је сажео у неколико реченица у тексту о књигама В. Витезице, Поповић је разложио и развио у „Уводу у српско издање“ *Прегледа историје европске књижевности од ренесансе до данас* Пола ван Тигема (превод с француског др Милан Марковић, Бгд., 1932, III–XV). Његови ставови у том тексту често имају облик афоризма или аксиома, кад пише, како би рекао Слободан Јовановић, „с прецизношћу и хладноћом научног стила“ (Јовановић, 11: 744). Много је важније не како је, у овом случају, писао, већ шта је хтио рећи. Историчар књижевности у 20. и 21. вијеку би могао Поповићеве дилеме узети као скуп упозорења на препреке које су му на путу до ваљаног описа књижевне традиције и њених токова. Позитивист, еволуционист, он о њој размишља генолошки, типолошки и методолошки. Суочен са стварним проблемима писања историје књижевности, вишеструко умноженим у вишенационалном корпусу (европске књижевности), Поповић је ствари видио као да се тичу историје књижевности уопште, независно од обима и природе грађе (једноационална, вишенационална), иако говори поводом Ван Тигемове „упоредне“ историје европске књижевности. Међутим, „развој књижевности“ обухвата како њен органски ток, тако и „хронолошки паралелизам“: у свакој књижевности ствари се могу гледати дијахроно (нпр. процеси унутар неког жанра) и синхроно (процеси у оквирима различитих жанрова), односно као „уздужни пресек“ и „попечни пресек“ (стр. IV – V). Позитивист и еволуционист, Поповић рачуна на спознатљивост законитости развоја књижевних и умјетничких токова (како и зашто, „сплет узрока и последица“, СД, 3: 209), до искључивости („Све што доприноси књижевном развоју, улази; све што не доприноси, отпада“, стр. VI), коју ублажава, додајући, „случај врло редак – они који јасно и знатно надмашају остале својим изузетним уметничким даром“ (стр. VII). Додао је и нешто што ће опседаати методологију књижевне историографије, замисао књижевне историје „у

¹⁰ СД, 1, 309–310.

којој би појединачни писци добили само подређен значај, а главна грађа била историја покрета, на широкој и дубокој основи народног живота или опште политичке и културне историје“. Имао је идеју, чини ми се живу до наших времена (Јован Деретић), да се мултилинеарности књижевних појава може супроставити избором најважније појаве, „по њеном опсегу или трајању, по њеној новини или вредности за даљи развитак књижевности“, што ће изложити у цјелини (VIII), па се вратити на паралелне догађаје. Образлажући вриједности „попречног пресека“, закључиће: „Посматрање и излагање ствари са разних гледишта увек богати науку“ (IX), уз напомену да су „поделе на одсеке [...] увек вештачке; оне дају погрешан утисак да у историји има јасно одељених периода, док је историјски ток увек непрестан и непрекидан“. Такође је опазио опасности подјеле по књижевним родовима, у крајњој линији приближну каталогу или рјечнику (X), а води, с друге стране, дијелењу „једне личности на више личности“.

Богдан Поповић се није изложио опасности да ове тешкоће (предности и недостатке) у писању историје (националне) књижевности испита или превазиђе. Оне су јој заправо иманентне, неизбјежне. Примјер је Скерлић, који је периоде излагао „уздужно“, па прелазио на писце и њихове опусе, или Деретић, који је издвајао периоде и у њима гдјекад личности које су за њих и у њима имале пресудну улогу (Доситеј, Вук).

Критика Витезичиних књига, колико знам, није изазвала већу (више: никакву) пажњу у компаративистичким студијама или у студијама о методологији књижевнонаучног рада. Разматрајући је прије свега као критику, основе јој је сажео Милан Алексић у докторској дисертацији (Алексић 2014: 200). Један од разлога запостављања поменутих Поповићевих радова је што су се аутори бавили само дијелом његовог опуса (Фрањо Грчевић¹¹), други је мање оправдан или мање очекиван (нпр. одсуство у зборнику радова *Почување ошћите књижевности данас*, у издању Филолошког факултета и Катедре за општу књижевности теорију књижевност, Београд, 2005). Први је Иво Тартаља у биљешци уз Поповићеву поздравну ријеч Балденспержеу, на француском и у преводу Војина Ракића¹², указао на извјесне термилошке аспекте поменутог *Увода*. Тек је Милан Алексић, у студији *Богдан Поповић и методологија истраживања књижевности*¹³, држећи се превасходно компаративистичких радова у ужем смислу ријечи (везаних за српску књижевност) сажето указао на тезе у уводу за Ван Тигемов *Преглед историје европске књижевности*.

¹¹ Критички радови Богдана Поповића, прир. Ф. Грчевић, Српска књижевна критика, 8, Београд – Нови Сад, 1977; Фрањо Грчевић: Књижевни критичар и теоретичар Богдан Поповић, Загреб, 1971.

¹² Војин Ракић и Иво Тартаља: Богдан Поповић и Фернан Балденсперже//Књижевна историја, 27/96, 1995, стр. 288.

¹³ Зборник МСКЈ, 60/2, 389.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АЛЕКСИЋ, Милан. *Боџдан Поповић и српска књижевност*, Београд, 2014.
- АЛЕКСИЋ, Милан. *Боџдан Поповић и метода уредног истраживања књижевности*. Зборник МСКЈ, 60/2, 2012.
- ВЕЛЕК, Рене. Rene Velek: *Kritički pojmovi*. Prev. A. I. Spasić i S. Đorđević, Beograd, 1966.
- ГРЧЕВИЋ, Фрањо. Franjo Grčević: *Književni kritičar i teoretičar Bogdan Popović*, Zagreb, 1971.
- ГРЧЕВИЋ, Фрањо (прир.). Критички радови Богдана Поповића. *Српска књижевна критика*, 8, Београд – Нови Сад, 1977.
- ДЕРЕТИЋ, Јован. *Историја српске књижевности*, Београд, 2002.
- ДОЛЕЖЕЛ, Лубомир. *Doležel Lubomir: Poetike Zapada*. Prev. Radmila Popović, Sarajevo 1991.
- ЖИРМУНСКИ, Виктор. *Сравнительное литературоведение*. Ленинград, 1979.
- ЈОВАНОВИЋ, Слободан. *Сабрана дела*, 1–12, Београд, 1990.
- ПОПОВИЋ, Богдан. *Сабрана дела*, 1–8, Београд, 2001.
- РАКИЋ, Војин. Богдан Поповић и Фернан Балденсперже. *Књижевна историја*, 27/96, 1995.
- СКЕРЛИЋ, Јован. *Историја нове српске књижевности*, Београд, 1914.
- ТАРТАЉА, Иво. Богдан Поповић и Фернан Балденсперже. *Књижевна историја*, 27/96, 1995.

Dušan Ivanić

SCIENTIFIC METHOD AND SCIENTIFIC MORAL (BOGDAN POPOVIĆ)

Summary

Bogdan Popović's views on scientific methods, methodology in writing the history of (comparative, general, national) literature (preface to the Serbian translation of *A Review of the History of European Literature* by Paul Van Tieghem, 1932) and the factors that play a role when writing a proper scientific paper, as well as scientific moral (criticism of two books by Vinko Vitezica, *A Review of World Literature and Poetics*, 1928) were not the focus of great interest. The author of the paper believes that these works are current in the methodological sense both for the concept of the history of literature and the principles of scientific work (scientific moral).

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима

dusan.div@gmail.com

Примљен: 15. јануара 2022. године

Прихваћен за штампу фебруара 2022. године